

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТТЯ «МІГРАЦІЯ»

У статті розглянуто проблему визначення поняття «міграція». На основі аналізу праць дослідників, які вивчали процеси міграції, запропоновано систематизацію концептуальних підходів до змісту поняття міграції у широкому та вузькому значеннях.

В статье рассмотрено проблему определения понятия «миграция». На основе анализа работ исследователей, которые изучали процессы миграции, предложено систематизацию концептуальных подходов к содержанию понятия миграции в широком и узком смысле.

The basic problem of the definition of «migration». Based on the analysis of the works of researchers who have been studying the migration, is proposed conceptual approach to the systematization of the theoretical and methodological foundations of the concept of migration in the broad and narrow sense.

Ключові слова. Міграція, мобільність, трудова міграція, міграція робочої сили, міграційні процеси.

Ключевые слова. Миграция, мобильность, трудовая миграция, миграция рабочей силы, миграционные процессы.

Keywords. Migration, mobility, labor migration, migration of labour force, migration processes.

Вступ. Актуальність дослідження даної теми продиктована низкою серйозних змін у соціальному, політичному та економічному житті України. Після набуття Україною незалежності одним із здобутків демократизації суспільного життя стало усунення обмежень на перетин державного кордону, забезпечення вільного пересування громадян.

Міграційні процеси і проблеми їх регулювання знаходяться у сфері уваги зарубіжних і вітчизняних учених вже з кінця ХІХ століття, хоча слід зазначити, що феномен міграції з'явився набагато раніше, виступаючи, головним чином, у формах кочування та військових переселень.

Міграції населення є складним суспільним феноменом, що вивчається багатьма науками, зокрема історією, правознавством, економікою, демографією, географією, соціологією тощо. У трактуваннях поняття «міграція» немає однаковості. Існує дуже багато поглядів на сутність цього явища, що знайшло відображення у розмаїтті визначень цього феномену.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у процес дослідження теорії і практики міграції, удосконалення організаційних, економічних і правових важелів її регулювання зробили провідні вітчизняні вчені: О. Власюк, В. Геєць, С. Злупко, А. Кравченко, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, Н. Марченко, А. Мокій, С. Пирожков, С. Писаренко, О. Позняк, М. Романюк, А. Румянцева, Є. Савельєв, Л. Симів, А. Філіпенко [1, с. 131]. Проте актуальною залишається потреба різнобічних досліджень теорій міграції, їх належного осмислення з метою здійснення наукових передбачень розвитку цього феномену.

Постановка завдання. Мета статті — систематизація концептуальних підходів до теоретико-методологічних засад поняття міграції та вдосконалення вивчення понятійно-категоріального апарату даної проблематики.

Визначення термінів — один із найважливіших кроків для глибокого та повноцінного аналізу будь-якого суспільного явища, воно набуває актуальності також при розробці та впровадженні заходів державного управління. У даному контексті не менш важливою є і побудова загальної класифікації міграцій, розробка критеріїв для виділення тих чи тих видів, форм і типів міграційних переміщень.

Результати дослідження. Вперше поняття «міграція» вводить у науковий вжиток у кінці ХІХ століття англійський учений Е. Равенштейн (1834—1913) у роботі «Закони міграції». Автор розглядає міграцію як безперервний процес, обумовлений взаємодією чотирьох основних груп чинників, що діють: у початковому місці проживання мігранта, на стадії його переміщення, в місці в'їзду, а також чинники особистого характеру [2, с. 36].

Взагалі, термін «міграція» походить від латинського слова *migratio*, що означає переміщення, переселення.

Соціологічний словник визначає міграцію як «географічний рух індивідів або груп індивідів, тобто мобільність людей у вужчому або ширшому географічному просторі» [16, с. 224]. Схоже тлумачення міститься і в економічній енциклопедії: «Міграція населення —

переміщення людей, етносів, їхніх частин або окремих представників, пов'язане із зміною постійного місця проживання або з поверненням до нього» [3, с. 385].

А. Хомра під міграцією населення розуміє «територіальні переміщення населення, пов'язані зі зміною місця проживання». Проте «місце проживання» повинно розглядатися не як те місце, де людина прописана, а як зона його функціонування. Крім того, даний український дослідник пропонує класифікацію форм міграції, розробляє головні принципи міграційної політики [4, с. 7].

Досі в науковій літературі зроблено кілька спроб розбиття загального масиву визначень міграції на групи, прихильники яких розрізняють міграцію у вузькому та широкому розумінні.

У вузькому розумінні поняття міграції ототожнюється з поняттям переселення. В літературі можна зустріти такі визначення цього феномену: «Міграції — це сукупність таких переміщень людей, які нерозривно пов'язані зі зміною місця проживання» [5, с. 9]. «Під міграцією населення розуміють зміну постійного місця проживання, викликану комплексом факторів або якоюсь однією головною причиною» [6, с.12]. «У вузькому розумінні поняття міграції являє собою вид територіального переміщення населення, який завершується зміною постійного місця проживання» [7, с. 231]. «Міграція — це сукупність різних за своєю природою територіальних переміщень населення, які супроводжуються зміною місця проживання» [8, с. 37].

Міграції населення у широкому розумінні, окрім переселень, охоплюють ще низку інших видів територіальних переміщень. Словник з соціології пропонує таке визначення міграції: «це соціально-економічний і демографічний процес, який представляє собою сукупність переміщень, що здійснюються людьми між країнами, районами, поселеннями» [9, с. 428].

Із вказаних визначень, широкому та вузькому значеннях, спільним є те, що необхідну умову міграції населення вони вбачають у зміні місця проживання.

Ю. Римаренко міграцією населення вважає «переміщення людей (мігрантів) через кордони тих або інших територій зі зміною місця проживання назавжди або на тривалий час. Оскільки міграція населення складається з міграційних потоків, поняття міграції застосовують і в множині — міграції» [10, с. 740].

В. Шелюк пропонує дещо ширше визначення міграції: «Міграція — це поняття, яке відображає соціально-економічні і демографічні процеси, сукупність переміщень, які здійснюються людьми між країнами, регіонами однієї країни, різного виду поселеннями та інші види переміщень» [11, с. 46—47]. У свою чергу, М. Околюк твердить, що термін «міграція» використовується тоді, коли увага звертається на мотив остаточного переселення. На нашу думку, такий підхід дещо застарів. Автор пропонує розглядати міграцію у контексті ширшого поняття «рух», що включає розмаїтість типів і форм людської мобільності, які взаємно переплітаються й трансформуються одні в інші [12, с. 51].

За визначенням А. Сови: «Стосовно населення термін «міграція» відповідає будь-якому переміщенню досить великої кількості людей, за винятком пересування військових частин» [13, с. 339]. З іншого погляду, міграція — це перетин адміністративного кордону, добровільний чи примусовий просторовий рух осіб чи груп осіб від місця (країни) виїзду до місця (країни) в'їзду за наявності або без неї законних підстав на певний період часу або назавжди, що може вести за собою зміну постійного місця проживання; цей рух включає в себе еміграцію та імміграцію [14, с. 128].

Потрібно підкреслити, що в приведених визначеннях не береться до уваги критерії класифікації мігрантів, тобто правовий статус, територіальна ознака, спосіб реалізації, відношення до країни, кількість мігрантів, відстань, тривалість, добровільність і мета міграції.

Особливе місце у складі загальних міграційних потоків займають трудові міграції, які знаходяться у центрі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Потрібно виокремити таке поняття, як трудова міграція або міграція робочої сили, які необхідно розрізняти, а не ототожнювати. Під міграцією робочої сили треба розуміти переміщення працездатного населення наряду з міграцією дітей і міграцією пенсіонерів. У основу даної класифікації дослідники кладуть статевовікову структуру та здатність до праці мігрантів. У цілому такий підхід є прийнятним, хоча він і супроводжується деякими неточностями [15, с. 264]. Натомість трудова міграція — явище іншого характеру, в основі якого лежить не структура мігрантів, а причина їхнього переїзду. Однак нині у науковому дискурсі ці два терміни вживаються переважно як синоніми.

Висновки. На нашу думку, донині існує низка питань, які потребують глибшого та детальнішого аналізу. До них слід віднести наступні: у вітчизняній літературі недостатньо розглянуто сучасні теорії міграційних процесів, не існує чіткого розподілу між поняттями «міграція» та «мобільність», немає однозначного визначення поняття «міграція», що призводить до суперечностей понятійного апарату. Таким чином, поняття міграції різнобічне та багатоаспектне.

Так, на нашу думку, міграцію слід розглядати як будь-яке переміщення у просторі, сукупність механічних, професійних і міжгалузевих переміщень, змін просторового положення мігрантів відносно територіально закріплених структур населення. Також слід розрізняти поняття трудової міграції та міграції робочої сили. Під поняттям трудова міграція треба розуміти територіальне переміщення населення, метою якого є працевлаштування і отримання відповідної винагороди. Таким чином, визначення понять міграції, трудової міграції, міграції робочої сили потребує подальшої систематизації та уточнення.

Література

1. Дубовой О. Міждисциплінарні засади теоретико-методологічного інструментарію дослідження української зовнішньої трудової міграції / О. Дубовой // Ефективність державного управління: зб. наук. пр. — 2011. — Вип. 27. — С. 131—136.
2. Николаєвський В.М., Прохоренко Н.С. Теоретико-методологічні засади вивчення міграції населення / В.М. Николаєвський, Н.С. Прохоренко // Вісник міжнародного слов'янського університету. — 2009. — Т. 12. — №1. — С. 34—39.
3. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Видавничий центр «Академія», 2001. — 848 с.
4. Хомра А.У. Миграция населения: вопросы теории, методики исследования. — К.: Наукова думка, 1979. — 148 с.
5. Переведенцев В.И. Методы изучения миграции населения. — М.: Наука, 1975. — 230 с.
6. Оникиенко В.В., Поповкин В.А. Комплексное исследование миграционных процессов. Анализ миграции населения УССР. — М., 1973. — 159 с.
7. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів / І.М. Прибиткова. — К.: АТРЕК, 1997. — 256 с.
8. Овод В. Миграционные процессы в Крыму: история, проблемы, перспективы. — Симферополь: Управление миграции при Совете министров Автономной Республики Крым, 1997. — 41 с.
9. Социологический энциклопедический словарь. — М.: Инфра-М: НОРМА, 1998. — 488 с.
10. Міграційні процеси в сучасному світі: світовий, регіональний та національний виміри: (Понятійний апарат, концептуальні підходи, теорія та практика): Енциклопедія / Упоряд. Ю.І. Римаренко; За ред. Ю. Римаренка. — К.: Довіра, 1998. — 912 с.
11. Шелюк В. Соціальна міграція: Етапи, функції, типи / В. Шелюк // Перспективи. — 2001. — № 3 (15). — С. 45—50.
12. Окольски М. Миграционное давление на Европу / М. Окольски // Международная миграция населения: Россия и современный мир. Вынужденная миграция. — М.: МАКС Пресс, 2001. — Вып. 6. — С. 46—54.
13. Сови А. Общая теория населения. Т. 2: Жизнь населения / Пер. с франц. Ф.Р. Окуневой. — М.: Прогресс, 1977. — 520 с.
14. Ровенчак О. Визначення та класифікації міграцій: наближення до операційних понять / О. Ровенчак // Політичний менеджмент. — 2006. — 2 (17). — С. 127—139.
15. Хомра А.У. Определение и классификация форм миграции населения / А.У. Хомра // Демографические тетради. — 1974. — Вып. 9. — С. 260—269.
16. Geist В. Sociologicky slovník. — 1992. — 580 p.

Стаття надійшла до редакції 23.05.2014 р.